KITTIEB SPANJOL F'MALTA

Ta' ĠUŻE' GALEA

GĦALL-BIDU tas-seklu dsatax, wara l-Gwerer ta' Napuljun, f'Malta kienu ġew ħafna nies kbar magħrufin bħala letterati jew diplomatiċi. Billi fi żmien it-twegħir u l-gwerer ta' Napuljun ma kenitx ħaġa ħafifa li wieħed isiefer minn pajjiż għal ieħor, malli saret il-paċi u l-Ewropa strieħet mit-taqtigħ, kull min sata', ħareġ minn pajjiżu u mar iżur artijiet oħra biex jara u jiltaqa' ma' ġnus oħra ħalli jagħmel ħbieb, jiftaħ negozji jew jara kif jaħsbuha nies oħrajn.

Billi l-Gżira tagħna tinsab f'nofs il-Mediterran, milħuqa minn kull naħa, il-bastimenti kollha ta' dak iż-żmien li kienu talqlugħ, kienu jidħlu jistrieħu fil-portijiet tagħna u b'riħet hekk, tista' tgħid li kull min jiċċaqlaq minn pajjiżu u jidħol fil-Baħar Ġewwieni, kien isib ruħu f'Malta. Għalhekk naqraw li f'dak iżżmien waslu f'Malta Coleridge, Disraeli, Byron, Scott, Rossetti, biex isemmu ftit kittieba biss.

Ix-xorti riedet li f'dik il-ħabta kien igħix f'Malta John Hookham Frere, letterat Ingliż fabbli, għaref u għani, bniedem magħruf ma' l-Ewropa kollha għall-kultura tiegħu, ismu kien jissemma fost l-aqwa nies għorrief u kelmtu kienet mismugħa millmexxejja tal-Gvernijiet. Hookham Frere bil-personalità tiegħu kien jiġbor ma' dwaru l-aħjar nies Maltin u barranin, fid-dar tiegħu ta' fuq il-Gwardamanġa kienu jiltaqgħu l-aħjar irjus; kien ħabib kbir ta' l-Isqof Caruana, ta' Mikiel Anton Vassalli u ta' bosta oħrajn u billi hu kien jagħraf il-għaqal u jaf xi jsarraf iddehen, hu sewa mhux ftit biex ħoloq xejra ta' koltura għolja f'din il-Gżira tagħna.

Fost il-barranin li sabu ruħhom f'Malta u li nġibdu lejn Hookham Frere kien hemm kittieb żagħżugħ Spanjol li l-lum magħdud fost l-aqwa kittieba ta' pajjiżu.

Don Angel de Saavedra y Ramirez de Basquedano, Duka ta' Rivas, twieled fil-belt ta' Cordova fl-1791 u għex ħajja ta' avventuri. Li kieku laħaq twieled mitejn sena qabel, kieku Don Angel kien jingħad bħala wieħed mill-Conquistadores, iżda fis-seklu li twieled, il-ħidma ta' dawk il-qalbiena rebbieħa ta' artijiet ġodda kienet intemmet u ż-żagħżugħ nobbli mimli ħrara ma setax jagħ-

ti ruħu ħlief għall-gwerer jew għall-politika. Billi kien wild in-Nobbli Dun Angel de Saavedra, ta' tliet snin biss, fl-14 ta' Ġunju, 1794, daħħluh fl-Ordni ta' Malta, iżda ma kellux żmien jiġi f'din il-Gżira biex juri ħiltu fost il-Kavalieri ta' San Ġwann. Tliet snin wara li Saavedra daħal fl-Ordni r-Rivoluzzjoni Franċiża ħasdet il-Kavalieri minn Franza u mbagħad Napuljun fl-1799 tajjar il-Kavalieri minn Malta. L-Ewropa xegħlet bil-gwerer u Don Angel sab ruħu fil-qalba tal-ġlied. L-Ispanjoli kienu qamu kontra Napuljun u sar taqtigħ aħrax u Saavedra kien ferut fil-battalja ta' Orcana fl-1809.

Dik il-ħabta bdew jixxettlu l-idejiet liberali; il-poplu beda jifhem li wara l-gwerer kontra l-prepotenza ta' Napuljun, kien jixraq li l-kotra jkollha sehem akbar fit-treġija ta' pajjiżha u mqanqal minn din il-fehma Saavedra ħabrek għal kostituzzjoni ġdida li kienet imxandra f'Cadice fl-1811 u li kienet tagħti poter kbir lir-rapprenżentanti tal-poplu, iżda, imbagħad, raġa' lura fuq it-Tron ta' Spanja r-Re Ferdinandu VII li ħassar kollox. Imma Ferdinandu ma damx wisq isaltan kif irid, għax il-liberali, fosthom Don Angel de Saavedra, reġgħu waqqfu l-kostituzzjoni tagħhom u fl-1820 Saavedra laħaq Membru tal-Cortes jew Parlament Spanjol.

Fil-Parlament Saavedra ngħaqad ma' klikka żgħażagħ bħalu li qanqlu għidud kbir bl-idejat liberali tagħhom u bil-proposti radikali li għamlu. Imma ma damux wisq. Il-Gvernijiet qodma ta' l-Ewropa ħassew ruħhom maqrusin minn dawk l-idejiet ġodda u ftiehmu li jeqirduhom, għalhekk ingħaqdu flimkien u waqqfu s-"Sacra Alleanza", xirka ta' nazzjonijiet qawwija biex tisħaq ix-xejriet u t-tqanqiliet liberali ġodda. Ir-Re Ferdinandu qabad l-armi kontra l-liberali u ma tahomx nifs; fl-1823 ħabathom bil-qawwa kollha, ħarbathom u ġagħalhom iċedu għal dak li ried hu, jew jaħarbu minn pajjiżhom. Il-kostituzzjoni taret u magħha għosfru dawk li kienu ħadmu għaliha.

Don Angel de Saavedra ma riedx ibaxxi rasu bħal xi wħud fost sħabu, iżda għażel li jissokta jaħdem għall-ideal 'il bogħod minn pajjiżu, għalhekk fl-1824 narawh iħalli 'l Spanja u jitturufna ruħu f'Londra li bħalma dejjem, tilqa' fi ħdanha lill-għorba u l-imkeċċijin. F'Londra Saavedra ltaqa' ma' oħrajn li kienu tal-qatgħa tiegħu u li kellhom jaħarbu minn pajjiżhom ħtija tal-fehmiet liberali tagħhom, fosthom il-poeta Taljan Ugo Foscolo.

Bejn Foscolo u Saavedra ma damitx ma tnisslet rabta ta' ħbiberija li kellha effett mhux biss fuq ix-xejriet politiċi, iżda wkoll fuq il-ħidmiet letterarji taż-żewġt iħbieb.

F'Londra Saavedra sar jaf lill-Ministru Lord Chatham, bniedem ta' idejiet progressivi li kellu influwenza kbira fost il-Ministri Ingliżi. Dan Lord Chatham ħajjar lil Don Angel de Saavedra biex idur dawra fl-Ewropa ħalli jara b'għajnejh u jikseb esperjenza dwar il-gvernijiet ġodda u x-xewqat tal-popli tagħhom.

Fl-1824 iż-żagħżugħ Spanjol telaq minn Londra għal Ruma fejn kellu ħsieb li jiltaqa' ma' żgħażagħ bħalu mimlijin ħrara u ħeġġa għall-fehmiet ġodda. Meta wasal Ġibiltà l-bastiment daħal f'dak il-port Ingliż biex iħott u jgħabbi u Don Angel de Saavedra niżel jagħmel żjara lil dik il-belt. Hemm iltaqa' ma' xbejba li kellha tkun is-sieħba ta' ħajtu. Kien jisimha Marija de la Encarnacion de Cerito y Ortega; kienet tfajla sabiħa, bint familja sewwa u malli raha ż-żagħżugħ kittieb xegħel bħan-nar tattiben, f'erbat ijiem iltaqa' ma' missier ix-xbejba, daħal f'darha bħala għarus u tejjiegħa. Minkejja tal-għarusija mgħaġġla, iż-żwieġ iltaqa' u seħħ, u Marija baqgħet sa mewtha s-sieħba fidila ta' żewġha, miegħu qasmet il-hemm u n-niket, miegħu gawdiet il-ġid u l-għana, miegħu xorbot il-morr u l-ħlewwa fil-ħajja mimlija tiġrib u ħarkiena li għexu flimkien.

Ftit wara li żżewġu Don Angel u Marija siefru għal Ruma, iżda l-Gvern Spanjol ma kienx jaqbillu li ż-żagħżugħ kittieb jissieħeb ma' sħabu f'dik il-Belt li dik il-ħabta kienet mimlija tixwix u konfoffi politiċi, għalhekk l-Ambaxxatur Spanjol mexxa l-ħarira u hekk kif Saavedra u martu niżlu Livorno, il-pulizija ġabrithom u ġagħlithom jerġgħu lura.

Imma fejn jibdew imorru? Spanja, Franza, Italja kienu magħluqin għaż-żewġ għarajjes: l-Ingilterra kienet 'il bogħod wisq. Iżda f'nofs il-Mediterran kien hemm Gżira Ingliża li fi ħdanha kienet tilqa' lil dawk kollha li jaħarbu minn pajjiżhom biex ifittxu l-ħelsein; u hekk Saavedra u s-sinjura tiegħu rikbu fuq l-iskuna Maltija "Assunta" tal-Kaptan Salv Camilleri u minn Livorno telqu lejn Malta.

Fil-Gżira tagħna ż-żagħżugħ Spanjol u martu sabu l-mistrieħ u l-faraġ. Don Angel ma kienx bħal ħafna eżiljati Taljani li ma kellhomx għaxja ta' lejla u kienu jbatu ħafna biex jaqilgħu l-ħobża ta' kuljum; għalkemm ma kellux flus bir-radam hu ma kienx

fil-bżonn u għalhekk sata' jagħti ruħu biex iwettaq it-talent u l-ġenju li bihom kien imżejjen. Ma damx ma għamel ħbieb ma' Hookham Frere u sar midħla tiegħu u ngħaqad ma' ċorma ħbieb li dak il-Meċenate Ingliż kellu ma' dwaru; fosthom kien hemm xi wħud li kienu għamlu isem fl-istorja ta' pajjiżhom. Dik il-ħbiberija swietlu mhux ftit lil Saavedra biex jitħarreġ fis-sengħa tal-kitba u biex jidra jfassal u jqiegħed il-kliem skond ma titlob l-arti tal-ġmiel.

Saavedra qabel wasal Malta kien għamel isem bħala kittieb; l-aktar li kien jissemma għall-kitba soċjali tiegħu, iżda kien jixxiegħel ukoll f'xogħlijiet letterarji li kienu xehda u rahan tal-ġenju tiegħu bħala poeta u prożatur. Għalhekk ismu kien magħruf fost dawk tax-xirka ta' Hookham Frere li laqgħu lil dak iż-żagħżugħ Spanjol bħala wieħed minnhom.

Għand Hookham Frere Saavedra ltaqa' mal-Kanonku Dun Saver Caruana li kien fir-rewwixta tal-Maltin kontra l-Franċiżi, sar jaf lil Mikiel Anton Vassalli għaref Malti li ħadem bla tarf għall-ġid tal-Isien Malti. Għand Hookham Frere ukoll Saavedra ġarrab għall-ewwel darba l-influss romantiku ta' Scott, Byron u Dante Gabriel Rossetti, u ma damx ma qaleb għal dak l-istil.

Qabel ma wasal f'Malta Saavedra kien aktarx imil lejn il-Klassiċiżmu bħall-aqwa poeti Spanjoli u Portugiżi ta' żmienu, iżda f'din il-Gżira tal-Kavalieri fejn ma kienx jara ħlief tifkiriet ta' l-imgħoddi glorjuż: tifkiriet ta' taqbid, rebħ u ħidma ta' qlubija, fejn il-ġmiel tal-bini kien imsieħeb mal-ħtieġa ta' l-armi, u fejn il-ħila u l-irġulija kellhom min jagħrafhom u jqimhom, iż-żagħżugħ kittieb iddakkar mir-romantiċiżmu. Taħt l-influwenza ta' dan l-ambjent Saavedra, li kellu qalb sensibbli għall-opri tal-għaġeb, ma satax jibqa' biered u ma jħossx tqanqila li ġagħlitu jaqleb mill-Klassiċiżmu għar-Romantiċiżmu, u taħt is-seħer ta' tifkiriet u ta' monumenti tal-Kavalieri qalbenin, bħalma kien ġralu wkoll Sir Walter Scott. Saavedra ntafa' għal biċċa xogħol romantika li ħarġitlu waħda mill-isbaħ u l-aħjar poeżiji tiegħu. "El Faro de Malta" li nsibuha f'dan in-numru maqluba għall-Malti mill-poeta tagħna Ġorġ Zammit, tiġbor fiha sentimenti ta' ħrara u ta' mħabba lejn dak l-element romantiku li iżejjen l-art tagħna. Ta' dik l-epoka wkoll hija l-poema "Florinda" li Saavedra kiteb fl-1826 wara li ngħaqad mal-ħbieb ta' Hookham Frere.

Saavedra kemm dam f'Malta ma ntafax biss wara l-letteratura; il-ġenju tiegħu msaħħar wara l-"belle arti", kien iħoss il-ħtieġa li jinfirex fuq kulma hu sabiħ. Fost il-ħbieb tiegħu kellu dak il-pittur magħruf Malti Vincenzo Hyzler, magħdud fost l-aħjar pitturi tagħna, u ż-żagħżugħ Spanjol kien imur għandu jitgħallem u jitħarreġ fil-pittura. Billi bħalma għidna Saavedra kellu sens artistiku hu ma damx ma tgħallem tajjeb u tista' tgħid sar imgħallem pittur, hekk li meta wara li ħalla 'l Malta, mar Pariġi fl-1830, u naqsuh il-flus hu sata' jġaħġaħ bil-pittura.

Wara li kien ilu erba' snin f'Pariġi telgħet fuq it-Tron ta' Spanja r-Reġina Kristina li ħafret lill-eżiljati politiċi kollha u għalhekk Don Angel de Saavedra u martu reġgħu lura lejn pajjiżhom. Ftit wara li waslu, fl-1834, lil Don Angel mietlu ħuh il-kbir u għalhekk hu wiret it-titolu u l-għana tal-familja, u laħaq Duka ta' Rivas. F'dik is-sena wkoll Saavedra ħareġ ktieb ieħor "El Moro Exposito" ta' stil romantiku li kien milqugħ tajjeb ħafna fi Spanja u żied saħħaħ il-fama ta' l-awtur bħala kittieb.

Malli raġa' lura fi Spanja d-Duka ta' Rivas, kif beda jissejjaħ wara li wiret it-titolu, indaħal fil-politika u ma damx ma daħal fil-Parlament, mbagħad fl-1836 laħaq Ministru.

Imma issa kienet saret taqliba fil-fehmiet ta' Saavedra. Kif rajna, snin qabel ma kellu jitlaq u jħalli 'l pajjiżu minħabba l-idejiet liberali u xewwiexa tiegħu. Issa wara li żar pajjiżi oħra, għamilha ma' nies ta' bosta fehmiet u ra b'għajnejh u għaraf xi trodd il-ħajja, id-Duka ta' Rivas beda jaħsibha xort'oħra. Dawk li ma kenux jaqblu miegħu bdew ixerrduha li huwa qaleb u sar Konservattiv wisq. Din il-bidla fil-fehmiet tiegħu, bħall-oħra fl-istil tal-kitba tiegħu, kellha l-bidu tagħha dment li Saavedra kien f'Malta. Ir-rabta ta' ħbiberija ma' Hookham Frere u sħabu, kollha nies tal-għaqal li kienu jgħożżu l-imgħoddi, il-qagħda f'Malta, l-aktar Gżira romantika tal-Mediterran : dawn iż-żewġ kawżi ma setgħux ma jagħmlux effett fuq ħajjet Don Angel de Saavedra; huma ġagħluh jinsa l-imgħoddi ta' ħajtu, u qanqlulu xejriet u ġibdiet ġodda fix-xewqat ta' qalbu u fil-fehmiet ta' moħħu.

Din il-bidla ta' Saavedra minn liberali għal konservattiv kienet hekk sħiħa li bħalma rajna qanqlet l-egħdewwa tiegħu u ħarrxithom għalih, tant li hu kellu għal darba oħra jħalli 'l pajjiżu u jarġa' jmur Ġibiltà, fejn snin qabel kien iltaqa' u żżewweġ ma' martu.

Iżda din id-darba l-firda minn pajjiżu ma kenitx twila; ftit wara, fl-1837, ir-Reġina Kristna reġgħet sejħitlu u fissritlu l-fiduċja li kellha fih. Minn dik is-sena 'l quddiem ix-xorti għenitu lid-Duka ta' Rivas. Sadattant hu kien għamel isem f'pajjiżu u fl-Ewropa, mhux biss bħala bniedem politiku iżda wkoll bħala bniedem letterat mill-kbar; niesu għarfu l-ħila tiegħu u bdew igħożżuh kif kien jixraqlu, fil-waqt li l-barranin bdew iroddulu l-ġieh li kien jistħoqqlu. Hu laħaq Membru ta' l-Akkademja ta' Spanja u daħal f'bosta għaqdiet u xirkiet letterarji u artistiċi. Fl-1844 id-Duka ta' Rivas laħaq Ambaxxatur ta' Spanja f'Napli, fejn dam sa l-1850, u mbagħad misjur bil-għomor u miqjum minn kulħadd raġa' lura biex jistrieħ f'pajjiżu li wara ħafna snin kien għarfu u għożżu fost in-nies kbar ta' Spanja.

Qabel nagħlaq dawn l-erba' kelmiet, nixtieq insemmi li d-Duka ta' Rivas qatt ma nesa din il-Gżira tagħna li kienet laqgħetu fil-hemm tiegħu. Il-paċi u l-faraġ u l-ħbiberija li sab hawn baqgħu mwaħħlin f'moħħu saħansitra wara li kien laħaq l-ogħla unuri. Hekk, meta d-Duka ta' Rivas kien Ambaxxatur f'Napli, u f'dak ir-Renju beda t-tqanqil politiku tar-Risorġiment, hu bosta drabi ta l-għajnuna tiegħu biex vittmi tal-politika jmorru jfittxu kenn u ħelsien f'Malta.